

of the members of student youth towards authority starts to increase, as well as they start to concern more about their future. For more effective student engagement in public activity it is necessary to unite efforts of authority, public agencies, educational institutions. It should be noted, that a role of sociology is not limited by its research potential. Sociological knowledge becomes efficient factor in stimulation of student youth's interest in social problems and ways to solve them.

Keywords: social act, social activity, public activity, civil society, socially useful activities, students' movements.

Надійшла до редакції 19.08.2016 р.

УДК 21:37.014

© Вікторія Кришмарел
(Київ)

РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ СКЛАДНИК У ФОРМУВАННІ ПРЕДМЕТНОЇ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗНЗ

З огляду на поліполітичність, мультиетнічність та поліконфесійність українського суспільства, необхідним є врахування цінностей, в тому числі релігійних, представників різних спільнот при вивченні предметів історичного циклу у ЗНЗ. Державний стандарт освітньої галузі «Суспільствознавство» передбачає багатоаспектність викладу – вивчення різних вимірів громадянського життя та релігії (морально-етичного, соціального, культурного тощо) та багатоперспективність – вивчення з погляду різних суб'єктів (віруючих конкретної релігії, представників різних культурних спільнот тощо). Проте, у програмі з історії України вкрай малу увагу приділено потенціалу релігієзнавчого складника, а підручники містять базову інформацію релігієзнавчого змісту, але поодинокі її поглиблюють та включають до інтерактиву, що вказує на потребу ретельнішої роботи науковців і вчителів у цьому напрямку.

Ключові слова: релігієзнавство, суспільствознавство, історія, школа, Україна.

Постановка проблеми. На сьогодні основним підходом у загальноосвітньому процесі є компетентнісний. Державний стандарт базової і повної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392, ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів. І це є не просто постульованою на нормативному рівні вимогою, а вимогою часу, оскільки сучасне середовище настільки перенасичене інформацією, що ставити оволодіння нею за мету навчання вкрай алогічно. З огляду на це у сучасній педагогіці основний акцент робиться на формування ключових, загальногалузевих та предметних компетентностей. Предмети суспільствознавчого циклу своєю специфікою мають чітко прослідковуване поєднання їх усіх, адже для інших галузей та предметів це не є настільки вираженим. У першу чергу йдеться про загальнокультурну компетентність, адже саме вона передбачає опанування спілкуванням у сфері культурних, мовних, релігійних відносин; здатність цінувати найважливіші досягнення національної, європейської та світової культур.

Виходячи з вищенаведеного визначення загальнокультурної компетентності, потенціал предметів суспільствознавчого циклу є найбільш повним. Особливо ж це стосується предмету «Історія», оскільки саме він є найбільш повною інваріативною складовою суспільствознавчого циклу, яка представлена у загальноосвітньому процесі України.

Аналіз останніх досліджень. Особливості історичної компетентності, її складових, вимірювання рівнів їх сформованості тощо розроблені на сьогодні досить детально як із загальнопедагогічної, так і з практичної точки зору у відповідних публікаціях К. Баханова, В. Власова, О. Луніки, П. Мороза, О. Пометун, А. Приходько, Г. Фреймана та ін. Проте, в нашій країні приділяється вкрай мало уваги розробці потенціалу релігієзнавчої складової в циклі суспільствознавчих предметів у школі, практично не розроблено теоретичні та методичні аспекти.

Поодинокі дослідження (наприклад, М. Люшина, О. Муляр) зачіпають лише окремі виміри, а теоретичні роздуми академічного рівня (наприклад, Т. Котлярової, В. Хромця) акцентують увагу на вищій школі. З огляду на це, єдиною сферою, яка на сьогодні в Україні є більш ретельно забезпеченою як з точки зору теоретико-методичних, так і навчальних публікацій, є предмети духовно-морального спрямування, які, у переважній більшості містять яскраво виражену не релігієзнавчу, а релігійно-катехітичну складову (наприклад, розробки В. Жуковського тощо).

Постановка завдань та формулювання цілей. Актуальним є висвітлення зрізів історичного розвитку, яким зазвичай приділяється недостатньо уваги у підручних, а відповідно – й на уроках: культурологічного, соціологічного, релігієзнавчого. Це пов'язано з тим, що здебільшого такі теми входять до варіативного компоненту програми, на розсуд вчителя, тож не є методично, змістовно та мотиваційно малообґрунтованими. Проте, вкрай мало уваги приділено безпосередньо «опануванню спілкування у сфері релігійних відносин»¹, що є не просто необхідністю з огляду на вимогу документів, а компетентністю, яка є ключовою у сучасному світі не просто глобалізованого мультикультурного спілкування, але й яскраво вираженого полікультурного суспільства, де процеси інтеграції та дезінтеграції напряду пов'язані з само ідентифікацією, в тому числі й за релігійною ознакою. На сьогодні така ситуація стає все більш актуальною не лише для світу загалом, європейських країн з посиленними еміграційними рухами та релігійно-політичними рухами, але й для України зокрема. Саме тому необхідно більш ретельно у загальноосвітньому процесі загалом, конкретно ж – у суспільствознавчих предметах, а з огляду на специфіку погодинно-тематичного розподілу інваріативної частини, – в шкільному предметі «Історія» посилити формування ключової компетентності, пов'язаної з релігієзнавчою складовою.

Виклад основного матеріалу. З огляду на мультиетнічність та поліконфесійність українського суспільства, необхідним є врахування цінностей, в тому числі релігійних, представників різних спільнот. Саме тому потрібно на уроках історії розвивати учнівську допитливість та уяву, вчити ставити запитання та отримувати відповіді на питання щодо релігії, етики та світу загалом, а не лише засвоювати готові знання. Історія в цілому та курс історії України зокрема мають значні можливості культурологічного та навчально-виховного спрямування.

Виключення релігієзнавчих у своїй суті знань (неналежна увага до них) позбавляє можливості цілісного ефективного функціонування також громадянської компетентності, що Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти визначається як «здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства», одним з визначальних якого є свобода совісті та віросповідання і загальнокультурної компетентності (яка розуміється як «здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності») [1].

Необхідно враховувати, що Державний стандарт освітньої галузі «Суспільствознавство» передбачає багатоаспектність викладу – вивчення різних вимірів громадянського життя та релігії (морально-етичного, соціального, культурного тощо) і багатоперспективність – вивчення з погляду різних суб'єктів (віруючих конкретної релігії, представників різних культурних спільнот тощо).

Сучасні підручники з історії України орієнтуються переважно на хід державотворення, проте історія – це не лише процес національної та територіальної самоідентифікації, тому цілком логічною є потреба розширити змістовну частину при навчанні саме за рахунок введення культурологічних фактів, в тому числі й релігієзнавчого характеру.

Зважаючи на відокремлення церкви від школи та світський характер державних навчальних закладів (Закон України «Про освіту», ст. 8) [2], досить часто постає питання про обсяг та теми викладу релігієзнавчих за своєю суттю знань. Зважаючи на наявність у програмі загальноосвітньої школи курсів морально-духовного спрямування, зупинимось на

¹ Згідно визначення загальнокультурної компетентності, яка відноситься до ключових і виокремлена на основі міжнародних та національних досліджень в Україні: загальнокультурна (комунікативна) компетентність передбачає опанування спілкуванням у сфері культурних, мовних, релігійних відносин; здатність цінувати найважливіші досягнення національної, європейської та світової культур.

викладі фактичного історичного та соціологічного матеріалу, який здебільшого припадає на «Історію України» та «Всесвітню історію».

Віддаючи належне поліконфесійності, яка завжди була характерною для етнічних українських земель, недостатність уваги, яка приділяється іншим конфесіям християнства, порівняно з православ'ям та греко-католицизмом, не кажучи вже про інші релігійні течії, є неприпустимою. Загальнонаукові принципи толерантності, неупередженості та об'єктивності є особливо актуальними у висвітленні питань як історичних, так і релігійних. Звичайно, на уроках історії має бути зроблено акцент не на духовно-етичні аспекти тих чи інших віровчень, а на наслідки їх проявлення для того чи іншого хронологічно-територіального етапу. Таким чином, основний акцент при викладі релігієзнавчих питань на уроках історії має бути зроблено на історію релігії та соціологію релігії. Саме ці галузі релігієзнавства дозволять адекватно висвітлити злет національної свідомості, специфіку духовного життя, не кажучи вже про релігійну активність (воєнно-політичні події в Європі та Азії). При чому мова йде саме про взаємозв'язок багатьох релігійних чинників, внутрішньорелігійні конфлікти, взаємодомовленості між релігійними лідерами тощо, що зазвичай залишається поза увагою учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Зважаючи на складність та багатовимірність взаємовідносин між державою та релігійними організаціями, на висвітлення цього питання має бути виділено достатню кількість часу та тематичного висвітлення, адже це є основою виховної, освітньої та інших суспільнозначущих систем України.

Саме для виховання толерантності, поваги до носіїв інших світоглядних принципів та неприйнятності конфліктів на основі релігійних питань розгляд таких прикладів в історичних реаліях є необхідною умовою формування та становлення демократичного суспільства, яке визнає свободу совісті та віросповідання.

З огляду на завдання виховання полікультурної взаємоповаги, розуміння і поваги до інших світоглядів (як релігійних, так і світських), особливе значення має дидактично обгрунтоване навчання релігієзнавчого компоненту в загальноосвітніх навчальних закладах. Мова йде про використання активних форм навчання – дискусії, дебатів тощо (в основному вони базуються на вже добре розроблених та зарекомендованих з вдалої сторони методах «Мікрофон», «Ажурна пилка», «Мозковий штурм»). Іншим шляхом є застосування так званого «Методу проектів». Цей спосіб, який було розроблено вже майже століття тому, незаслужено мало використовується у шкільному навчанні, хоча має великий потенціал, дозволяє задіяти практично усіх учнів, враховуючи їхні особистісні особливості, а також дозволяючи повною мірою використати та вдосконалити навички критичного мислення. Цей метод полягає в отриманні знань на основі практичної діяльності, яка поступово ускладнюється. З огляду на релігієзнавчу проблематику такий метод є надзвичайно виправданим в аспекті соціологічних досліджень – учням можна запропонувати розробити та опрацювати анкети для визначення, наприклад, релігійної та етнічної приналежності знайомих, співставити ці результати з картою місцевості (якщо це є прийнятним за наявними даними), прослідкувати зміни у часі (особливо ж якщо зробити акцент на опитування різних поколінь). Загалом, сфера використання може бути досить різноманітною – в тому числі, робота з документальними даними (як розміщеними у підручниках, так і тими, які підготовлені вчителем або знайдені в результаті самостійного пошуку учнями), проектування розвитку ситуації тощо. Якщо ж окреслити сучасніші європейські тенденції, то варто звернути увагу на розвиток проектів у вигляді кейс-методів (кейс-стаді).

При цьому не варто забувати про використання давно відомих та добре зарекомендованих методів. Наприклад, мова йде про дискусію, яка задовольняє одразу кілька вимог до навчання. Якщо дискусія проводиться неформально (учень озвучив свою доповідь, далі наступний, і контакту між ними немає), то дозволяє реалізувати одразу кілька завдань – розвиток творчого мислення та риторських навичок (при виголошенні доповіді), критичного та творчого мислення (при підготовці та аналізі матеріалу), толерантного та уважного ставлення до колег (навіть якщо думки є протилежними), або навіть відчуті себе в ролі вчителя, який розкриває нову, маловідому інформацію (що є вкрай корисним з точки зору виховання учнів і дозволяє, за їх власним висновком, зрозуміти дорослих). Звісно, використання дискусії вимагає також значних навичок і

від учителя – вміння керувати логікою порядку доповідей, ставити корегувальні або проблемні питання. Проте, насамперед, це вимагає особистісно-орієнтованого навчання – учень і вчитель при використанні цього методу є рівноцінними партнерами з метою поглиблення та розуміння суперечливих проблем або точок зору. Тож, у першу чергу, мова йде про діалогічність учителя, його вміння поставити відкрите питання, яке може мати кілька варіантів правильних відповідей.

Виходячи з вищевикладеного, для висвітлення релігієзнавчих компонентів у курсі історії вчителі не будуть змушені витратити час та зусилля на опанування незвичних методів чи побудови уроків – вони є спільними для всієї галузі «Суспільствознавство». Однак, необхідність включення цих компонентів є назрілою як за запитом суспільства, так і за сучасними вимогами гуманітарного розвитку.

Звісно, які б методи навчання не застосовувалися, це має відбуватися на основі міждисциплінарного та мільтикультурного підходу, що є єдиною можливістю в умовах сучасної шкільної освіти. Зокрема, література, суспільні науки, філософія, природничі науки не можуть бути лише окремими блоками, саме історія в різних своїх проявах здатна слугувати тими пов'язувальними ланцюжками, які роблять зміст освіти цілісним.

Що стосується викладу знань, які містять безпосередньо релігійний компонент, то необхідним є дотримання наступних положень:

- основний інформаційний зміст має ґрунтуватися на науковому підході до вивчення релігій;
- термінологічно виважений виклад, нейтральні та несуперечливі дефініції основних понять;
- цитування священних текстів за виданнями, що є офіційно визнаними представниками відповідних релігій;
- суттєва частина виховного та навчального матеріалу має базуватися на притчах, літературних прикладах, апелюванні до творів мистецтва тощо;
- якомога ширше застосування інтерактивних методик, особливо у позакласній роботі (співпраця з родичами, друзями тощо);
- ілюстративний матеріал повинен бути широко включений у навчальний процес;
- уникати оціночних суджень щодо істинності чи хибності тих чи інших світоглядних позицій (окрім яскраво неприйнятних – фашизму тощо), за необхідності використовувати лише прийнятність чи неприйнятність їх в сучасних умовах;
- при наявності суперечливих норм звертати увагу на контекст.

Залучення основ критичного мислення дозволить сформулювати ставлення до цінностей не лише як до настанови, але й як до раціонально обґрунтованого та внутрішньо сприйнятого знання людства.

В цілому ж у викладі матеріалу рекомендовано особливу увагу приділяти тому, що в широкому сенсі слова називають «загальнолюдськими цінностями». Наприклад, шанобливе ставлення до священних для людини місць (належний одяг, тиха розмова або мовчання і т. д.), поважливе ставлення до старших (літніх) людей, схожа поведінка в сімейному колі на свята та у дні скорботи у представників різних релігійних традицій тощо. При цьому необхідно зважати на те, що переважна кількість найпоширеніших на сьогодні релігій є позаєтнічними, тобто практично будь-який новий знайомий може виявитися будь-ким за віросповіданням, тому неповажливе відношення до якоїсь течії та її представників загалом може завадити потенційно можливій дружбі чи співпраці (підтвердити та закріпити моральну основу допоможе пригадування історії про доброго самаритянина).

Та навіть за дотримання всіх вищезазначених рекомендацій залишається найбільша проблема аксіологічного характеру: як пояснити існування інших релігій та релігійних течій (а особливо – конфесій), якщо кожна з них претендує на володіння істиною. Для того, щоб не спровокувати появу внутрішньокolleктивних або внутрішньородинних конфліктів, вчитель має, перш за все, залишатися на основах наукового світогляду. Ми можемо дослідити форми прояву релігійної віри у вчинках та повсякденні людини, проте ми не маємо права оцінювати їх як істину або хибу, хоча повинні вказати на неприйнятність тих чи інших норм за умов

сучасності (і пояснити, чому, використовуючи маєвтику – коли внаслідок влучних питань вчителя учень сам приходиться до відповіді, а не через тиск авторитетом чи повторення наперед наведених тверджень).

Також важливо кілька разів у викладі матеріалу зазначити, що релігійна традиція може мати суперечливі норми або приклади (наприклад, учні вже можуть знати про те, що княгиня Ольга є святою в православній традиції, але вона жорстоко помстилася за смерть свого чоловіка, що суперечить християнській нормі про прощення та смиренність), проте це не означає, що вони хибні, а вказує на необхідність врахування контексту.

Висновки. Узагальнюючи, виділемо наступне:

- Питання релігії мають висвітлюватися виключно на основі фактів, які можуть надаватися різними науками (соціологією, історією, психологією, економікою тощо).
- Релігієзнавчий компонент у шкільній освіті покликаний не сприяти катехизації чи атеїзації, а надати можливість для толерантного та незаангажованого осмислення питань, пов'язаних із релігією, які є важливими як для розуміння змін світоглядних парадигм та відповідної зміни в діяльності як у повсякденні, так і для осмислення ситуації сьогодення та тенденції розвитку в майбутньому (наприклад, дозвіл чи заборона будівництва культових споруд у місцях, які мають нове культурне наповнення тощо; зв'язок між релігійною та етнічною самоідентифікацією; відносини між релігією та державою).
- Методи, які дозволяють впровадити релігієзнавчий компонент в історичну освіту, є як загальнонаукові, так і інноваційні (робота в кейс-проектах, дискусії, власні дослідження тощо), що не потребують спеціальних навичок для вчителів історії.

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (чинний) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9>.
2. Закон України «Про освіту» (чинний) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Рекомендація Rec (2001) 15 Про викладання історії у XXI столітті в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r%282001%2915.htm>

Literatura

1. Derzhavny`j standart bazovoyi i povnoyi seredn`oyi osvity` (chy`nny`j) [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9>.
2. Zakon Ukrainy` «Pro osvitu» (chy`nny`j) [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Rekomendaciya Rec (2001) 15 Pro vy`kladannya istoriyi u XXI stolitti v Yevropi [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r%282001%2915.htm>

Kryshmarel Viktoriia

Religious studies component in the formation of the schoolchildren's subject historical competence

Due to the poli-political, multiethnic and multi-religious nature of the Ukrainian society, it is necessary to take into account the values in general and religious values in particular as well as the representatives of different religious communities in the study of the historical cycle subjects in the secondary educational establishments. The state standard for the "Social Science" educational area provides for the multidimensional presentation. It comprises the study of various dimensions of civic life and religion (moral, ethical, social, cultural ones, etc.) and their multiperspectiveness, that is, the study from the point of view of different individuals (the believers of a particular religion, the representatives of different cultural communities, etc.). However, in the curriculum of the history of Ukraine, the potential of the Religion Studies component is not paid enough attention, and the textbooks not only contain basic religious information, but also deepen and include it to the interactive that indicates the need for the more careful work of the scholars and the teachers in this area.

In general, the presentation of the material is recommended to pay special attention to the fact that in the broadest sense is called "human values". For example, respect for the sacred to man places (proper clothing, quiet conversation or silence, and so on. D.) Respectful attitude towards older (elderly) people like behavior in your family on holidays and during mourning among representatives of different religious traditions, etc. . It is necessary to keep in mind that the most common today religion is beyond ethnics, that almost any new acquaintance could be anyone for religion because unimportant related to some current and its representatives in general can prevent potentially possible friendship or cooperation (confirm and strengthen the moral foundation will recall the story of the good Samaritan).

Keywords: Religion Studies, Social Science, History, school, Ukraine.

Надійшла до редакції 14.09.2016 р.

УДК 2-674(477):2-67

© Ірина Горохолінська
(Чернівці)

РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ЗРІЗ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті репрезентуються результати соціологічного опитування респондентів у Тернопільській області щодо етноконфесійної толерантності населення регіону. Автор намагається окреслити основні пріоритети національної та конфесійної самоідентифікації мешканців цієї області. На ґрунті узагальнення засвідчених дослідженням світоглядних настанов респондентів робиться висновок щодо специфіки кореляції феноменів національної самоідентифікації та конфесійної приналежності. Основними маркерами дослідження є: мовне питання, релігійно-конфесійне самовизначення респондентів, національна ідентичність, етноконфесійна толерантність та оцінка рівня толерантності в країні за власними відчуттями респондентів. Толерантність у статті аналізується як комплексний феномен, що охоплює сферу як побутового спілкування, так і конкретних світоглядних програм. Виходячи з такої ідеї, автор аналізує пріоритети міжособистісного спілкування між представниками різних етносів і конфесій. Таке дослідження здатне слугувати накопиченню знань для формулювання методичних рекомендацій задля гармонізації етноконфесійних взаємин в українському суспільстві.

Ключові поняття: ідентичність, толерантність, національність, конфесія, етноконфесійна толерантність, транскордонний регіон, мовна політика, культурна ідентичність.

У нашій країні, яка на 25-му році Незалежності відчула вагу поняття «свобода», питання національної ідентичності є не тільки **актуальним**, а життєво болючим. Що таке бути українцем? Яким бути, щоб справді відповідати найменню українця? Чого вартує бути українцем? Ці питання викарбовує в новітній історії держави не тільки власне її історичний поступ, а, на превеликий жаль, війна. І хоч як не дивно, питання національної ідентичності тісно переплітається із феноменом релігійної, чи точніше у власне українському контексті, конфесійної ідентичності. Конфесійна приналежність українців, як виявилось, часто визначає специфіку, пріоритетність їх національної ідентичності, систему національних цінностей тощо. Тож **метою** нашого дослідження є з'ясування рівня релігійної толерантності в Тернопільській області та визначення специфічних виявів національної ідентичності такого транскордонного регіону України, як Галичина. Основні дослідницькі **завдання** полягають в аналітичному відображенні соціологічного зрізу щодо означеної мети та окресленні взаємозв'язків між феноменами етнічної та конфесійної приналежності, прогнозування наслідків їх специфічної кореляції на шляху утвердження толерантності та миру в нашій країні.

Ступінь розробки проблеми. Означена проблема в силу останніх політико-соціальних колізій є важливою не тільки для вітчизняних вчених, але й для сучасного наукового дискурсу